

ISSN 2224-025X

НАУКОВІ ЗБІТКИ

Випуск 33 / 2017

**Державного
природознавчого
музею**

Національна академія наук України
Державний природознавчий музей

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ДЕРЖАВНОГО ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Випуск 33

*Надруковано за фінансової підтримки Фонду "Ciconia" (Ліхтенштейн) в рамках
програми "Ciconia Ukraina"*

Львів 2017

УДК 57+58+591.5+502.7:069

Наукові записки Державного природознавчого музею. – Львів, 2017. – Вип. 33. – 226 с.

До 33-го випуску увійшли матеріали 12-річних досліджень в рамках міжнародного проекту "Cisoplia-Ukraine", у виконанні якого брали участь орнітологи ДПМ НАН України і ЗУОТ, а також статті з музеології, екології, ґрунтознавства та інформація про діяльність музею у поточному році.

Для екологів, біологів, ґрунтознавців, працівників музеїв природничого профілю, заповідників, національних природних парків та інших природоохоронних установ і організацій.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Чернобай Ю.М. д-р біол. наук, проф. (*головний редактор*); Берко Й.М. д-р біол. наук, проф.; Бокотей А.А. канд. біол. наук, с.н.с.; Волгін С.О. д-р біол. наук, проф.; Вінніцкі Т., канд. біол. наук, доц.; Дригант Д.М. д-р г.-м. наук, с.н.с.; Капрусь І.Я. д-р біол. наук, с.н.с.; Климишин О.С. д-р біол. наук, с.н.с. (*науковий редактор*); Малиновський А.К. д-р с.-г. наук; Орлов О.Л. канд. біол. наук (*відповідальний секретар*); Тасенкевич Л.О. д-р біол. наук, проф.; Третяк П.Р. д-р біол. наук, проф.; Царик Й.В. д-р біол. наук, проф.

EDITORIAL BOARD

Chernobay Y.M. (*Editor-in-Chief*), Berko I.M., Bokotey A.A., Volgin S.O., Winnicki T., Drygant D.M., Kaprus I.Y., Klymyshyn O.S. (*Scientific Editor*), Malynovsky A.K., Orlov O.L. (*Managin Editor*), Tasenkevich L.O., Tretjak P.R., Tsaryk I.V.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Чернобай Ю.Н. (*главный редактор*), Берко И.Н., Бокотей А.А., Волгин С.А., Винницки Т., Дрыгант Д.М., Капрусь И.Я., Климишин А.С. (*научный редактор*), Малиновский А.К., Орлов О.Л. (*ответственный секретарь*), Тасенкевич Л.А., Третяк П.Р., Царик И.В.

*Рекомендовано до друку вченою радою
Державного природознавчого музею*

УДК 598.244(477.42)

Весельський М.Ф.

ЧОРНИЙ ЛЕЛЕКА НА ЖИТОМИРЩИНІ

Периоджерела про чорного лелеку на Житомирщині відомі з початку ХХ ст. З 1980-х років тривають багаторічні дослідження переважно у Поліському природному заповіднику та на південній межі Лісової зони. Приліт птахів відбувається зазвичай у першій декаді квітня. Середня багаторічна дата прильоту 7 квітня. В понад два десятиліття зареєстровано випадки поступового звикання виду до антропогенного впливу та прояви синантропізації. 11% реєстрацій птахів відбулись у найближчих околицях населених пунктів, подекуди безпосередньо у їхніх межах. Гніздування лелек виявлено у 19 адміністративних районах області, ще у 4 районах півдня Житомирщини реєстрували територіальні пари, окремі з яких, імовірно, були гніздовими. Орієнтовна чисельність лелеки чорного в Житомирській області 250-270 гніздових пар, що становить близько 2,6 пари на 100 км² залісеної території.

Ключові слова: чорний лелека, історія досліджень, весняна міграція, поведінка, чисельність, Житомирська область.

Лелека чорний (*Ciconia nigra*) занесений до Червоної книги України [36], підлягає охороні в рамках міжнародних конвенцій. До початку ХХІ ст. точна чисельність цього виду в Україні залишалася невідомою [10]. В умовах Житомирщини є типовим представником лісової зони, подекуди трапляється в лісостепових районах краю. В Житомирському Поліссі, ймовірно, завжди був нечисленним. Серед бібліографії робіт про чорного лелеку на території краю особливої уваги заслуговують дослідження: С. Жили [14-17], О. Панчука та В. Серебрякова [24], Н. Дзюбенко зі спів. [10]. Сучасний стан, еколого-біологічні особливості цього важливого компонента лісових екосистем мають значний інтерес, тому всебічне вивчення виду є актуальним.

Матеріали і методика досліджень

Житомирська область (площа 29,8 тис. км²) розташована в межах двох природних зон. Північна і центральна її частини розміщені в зоні мішаних лісів (Полісся), південна – в Лісостепу. Загальна площа земель лісового фонду області становить 1123,5 тис. га, з них вкриті лісовою рослинністю – 1023,7 тис. га. Лісистість – 34% [31].

Представлені матеріали стосуються історії досліджень виду, весняної міграції, ознак синантропізації в умовах Житомирщини. Більшість інформації зібрано у 2006-2007 рр. в рамках проекту "Ciconia Ukraina", Західноукраїнського орнітологічного товариства, за підтримки фонду "Ciconia" (Ліхтенштейн). Опрацьовано літературні дані, інформацію особистих повідомлень колег та отриману шляхом опитування працівників лісових господарств, місцевого населення. Дотепер територія області досліджена нерівномірно, тому є потреба в організації подальших спеціальних досліджень. Власні спостереження здійснено переважно на півдні Житомирського Полісся.

Результати досліджень та їх обговорення

Найбільш ранні відомості про чорного лелеку знаходимо у джерелах першої половини ХХ ст. В фондах Житомирського обласного краєзнавчого музею є два чучела: молоді особи, здобуті 14.09.1920 р. у Корабельному лісництві Житомирського р-ну і дорослого самця здобутого 06.04.1931 р. у Радовельському л-ві Олевського р-ну, колектор В.І. Бруховський [29]. В "Замітках про фавну Волині" за 1926-1927 рр. В. Скороход, з посиланням на М.І. Бурчака-Абрамовича зазначав, що бусел чорний гніздиться у Корабельному л-ві [30]. У серпні 1931 р. в Новозаводському л-ві, Червоноармійського р-у М.І. Бурчак-Абрамович здобув самку, експонат перебуває у фондах ННПМ НАН України [25]. В ці роки на території колишнього СРСР відбувалось зменшення чисельності і звуження гніздового ареалу, яке тривало до початку 1960-х рр. Збільшення чисельності та розселення чорних лелек стало помітним у 1970-х рр. [8].

Про гніздування лелек в 1950-ті роки зазначав О.Б. Кістяківський, наголошуючи, що на Поліссі гніздяться навряд чи більше кількох десятків пар цих птахів, і більшість з них заселяє ліси Житомирської й Рівненської областей [20]. Про швидке зникнення лелек пов'язане з рубкою старих лісів повідомляв В.П. Жежерін, що на Житомирщині вид став рідкісним, хоча ще в 30-х роках був досить звичайним [13].

В архіві відділу природи Житомирського обласного краєзнавчого музею є дані за 1970 р. Тоді керівництво однієї військової частини звернулося до директора музею сприяти у складанні орнітологічної карти. На той час такого фахівця у музеї не було, тому директор направив лист до начальника обласного управління лісового господарства і лісозаготівель, щоб господарство взяло участь у цій роботі. Згодом з сімнадцяти держлісгоспів (ДЛГ) інформацію про птахів надали дванадцять і з них вісім, де було виявлено чорного лелеку.

ДЛГ Олевський – повідомили, що вид досить рідкісний. Одне гніздо зареєстрували у Хочинському л-ві у кв. 63, два у Копищанському заповідному л-ві у кв. 36 та 38; одне у Юрівському л-ві, кв. 16.

ДЛГ Овруцький – Бережеське л-во, кв. 83 та Виступовицьке л-во, кв. 4 і 67 (імовірно гніздування).

ДЛГ Новоград-Волинський – Барашівське л-во, околиця с. Андріївчів – 2 птахи (імовірно пара), Пищівське л-во, околиця с. Суховоля – 4 особи.

ДЛГ Ємільчинський – 10 особин у межах господарства.

ДЛГ Коростеньський – у таблиці зазначили 130 особин для території Володарсько-Волинського р-ну та 138 особин для Коростенського і перелічили численні населені пункти, де траплялися птахи (імовірно, не уважно звітували про лелеку білого *Ciconia ciconia*).

ДЛГ Житомирський – птахів зрідка реєстрували поблизу сіл Висока Піч і Грем'яче.

ДЛГ Коростишівський – рідко траплялися серед лісових боліт.

ДЛГ Бердичівський – зазначили перебування лелек у Богданівському л-ві, кв. 51, Гвоздяренському л-ві, у лісових кварталах 18, 36, 42, 43, 58, 62, 67, 73.

В умовах територій, прилеглих до Поліського природного заповідника, з'ясовано, що на першому етапі осушування перехідних і верхових боліт зникають рідкісні та випадкові види, у тому числі лелека чорний [21]. З відомих у 1982 р. 6 гнізд лелек чисельність зменшилась у заповіднику до 2 гнізд у 1986 р. [38]. Однак до кінця 1980-х років на цій території вже реєстрували повільне збільшення чисельності лелеки чорного. Угіддя заповідника і його охоронна зона, де проводили багаторічні дослідження виду, виявились найбільш вивченими на Житомирщині. У 1980-х роках на гніздуванні обліковано 3 пари, в 2000 р. гніздилися 6 пар на заповідній території і 2 пари в охоронній зоні [2, 3, 14-19]. За повідомленням Ю.В. Кузьменка, у 2005 р. в заповіднику і прилеглих угіддях виявлено 13 гнізд та 19 гнізд у 2006 р.

Проблему з'ясування чисельності української популяції виду також вирішували шляхом анкетних досліджень. За цими даними простежувались тенденції до збільшення чисельності, зокрема і на території Житомирщини: 27 гнізд зареєстровано у 1977 р., 42 – у 1984 і стільки ж у 1990-91 рр. Загалом в області впродовж 1984-89 рр. різними методами було виявлено 56 гнізд [4, 5].

На територіях де багато кормів щільність гніздування лелек може значно збільшуватись. У 1999 р. у Володар-Волинському р-ні відомий випадок гніздування трьох пар в одному кварталі лісництва. В 1932 р. поблизу цих угідь проводив дослідження І.О. Цемш, однак тоді вид не виявив. Для простеження сталості і змін у пташиному населенні цього району у 1990 р. В.К. Цицюра також здійснював спостереження, де 17 серпня зареєстрував перебування чорного лелеки [34, 35]. Також у деяких районах Житомирщини відбувались окремі дослідження, результати яких відображені переважно у вигляді коротких заміток про зустрічі чорних лелек у гніздовий або міграційні періоди [1, 2, 7, 11, 18, 12, 22, 23, 26-29, 32, 33, 36].

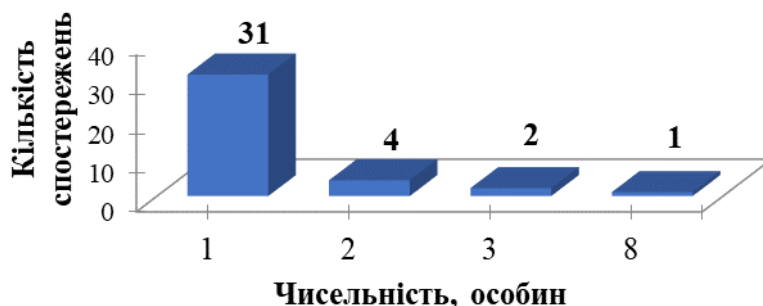

Рис. 1. Реєстрації чорного лелеки під час весняної міграції в умовах Житомирської області (1987-2016 рр.).

Весняна міграція і приліт чорних лелек на Житомирщині відбуваються впродовж березня – квітня (рис. 1, табл.). Середня багаторічна дата прильоту ($n=26$) – 7 квітня з крайніми значеннями 08.03–29.04. Найбільш ранню появу птахів зареєстровано у 1990 р., що обумовлено сприятливими метеорологічними умовами. В період міграції

лелеки траплялись переважно протягом першої (46,3%) і другої (26%) декад квітня. Частіше реєстрували поодиноких особин, інколи пари та зрідка невеликі зграї. Зокрема 02.04.2012 р. у Житомирському р-ні, околиці с. Катеринівка обліковано 8 особин, які кружляли над угіддями Корабельного л-ва.

Таблиця

Терміни весняного прильоту лелеки чорного в умовах Житомирської області

№	Дата	Місце спостережень	Джерело
1.	06.04.1931	Олевський, Радовельське л-во	Бруховський В.І. колекція ЖКМ
2.	05.04.1978	Овруцький, окол. м. Овруч	(Хлебешко, Цицюра, 1998)
3.	13.04.1980	Овруцький, окол. м. Овруч	(Хлебешко, Цицюра, 1998)
4.	22.04.1981	Овруцький, окол. м. Овруч	(Хлебешко, Цицюра, 1998)
5.	19.04.1981	Овруцький, окол. м. Овруч	(Хлебешко, Цицюра, 1998)
6.	30.03.1983	Овруцький, окол. м. Овруч	(Хлебешко, Цицюра, 1998)
7.	13.04.1987	Житомирський, Корабельне л-во	(В.К. Цицюра, особ. повід.)
8.	08.03.1990	Житомирський, Березівське л-во	Власні дані
9.	15.04.1993	Житомирський, Левківське л-во	(В.К. Цицюра, особ. повід.)
10.	01.04.1994	Житомирський, Березівське л-во	Власні дані
11.	25.03.1995	Житомирський, Березівське л-во	Власні дані
12.	13.04.1996	Коростишівський	(Полюшкевич, 1998)
13.	31.03.1997	Коростишівський	(Полюшкевич, 1998)
14.	10.04.1998	Коростишівський	(Полюшкевич, 1998)
15.	23.04.2000	Житомирський, Корабельне л-во	Власні дані
16.	29.04.2004	Овруцький, Поліський природний заповідник	Власні дані
17.	27.03.2005	Коростишівський, окол. с. Студениця	(Полюшкевич, 2008)
18.	02.04.2006	Житомирський, Корабельне л-во	Власні дані
19.	08.04.2007	Народицький, Давидківське л-во	Власні дані
20.	22.03.2008	Народицький, окол. с. В'язівка	Власні дані
21.	22.03.2009	Житомирський, Березівське л-во	Власні дані
22.	06.04.2010	Житомирський, Корабельне л-во	(Л.Г. Журавська, особ. повід.)
23.	07.04.2011	Житомирський, Березівське л-во	Власні дані
24.	02.04.2012	Житомирський, Корабельне л-во	Власні дані
25.	21.04.2013	Житомирський, Корабельне л-во	(Л.Г. Журавська, особ. повід.)
26.	18.04.2016	Житомирський, Корабельне л-во	(Л.Г. Журавська, особ. повід.)

В другій половині ХХ ст. з'являються обговорення серед фахівців про звикання виду до антропогенного впливу, проявів ознак синантропізації [6, 8, 9, 16, 24]. Більшість подібних випадків на Житомирщині нам доводилось реєструвати з кінця 1980-х років, і це явище триває дотепер. За розподілом місць реєстрацій птахів 11% відбулись у найближчих околицях населених пунктів, подекуди безпосередньо у їхніх межах (рис. 2).

Рис. 2. Розподіл місць реєстрацій чорного лелеки в Житомирській області, $n = 229$ (1980 – 2016 рр.).

В Житомирському р-ні впродовж 1989-2012 рр. відносно часто реєстрували одиноких особин не далі ніж за 50 м від садиб с. Березівка. 10.06.2012 р. лелека полював безпосередньо в межах села, серед мілководдя рівчака Гниль, за 40 м від автотраси Київ-Чоп. Подібні спостереження відбулись 20.04.1997 р. та 23.04.2000 р. у найближчих околицях с. Перлівка. 05.08.2006 р. у Корабельному л-ві, кв. 57, під час опису гніздівлі, яку птахи займали третій рік, лісник повідомив, що перед будівництвом гнізда пара лелек часто сиділа на старих колодках і пенях. Тоді птахи поводитись відносно безпечно, інколи сміло ходили попереду лісового транспорту, знімались при наближенні до них на 2 м. Також в Березівському л-ві у кв. 61 у 2005 р., коли неподалік гніздівлі працювала техніка, прилетіла одна особина і на короткий час сіла на капот авто. В 2006 р., впродовж гніздового сезону лелека інколи прилітав на ставок полювати до садиби лісного Тригірського л-ва. Місцеві жителі с. Левків неодноразово бачили птахів на берегах р. Тетерів, фактично в межах села, інколи вони прилітали до ставка біля лісового кордону. 30.07.2008 р. В.К. Цицюра повідомив, що в червні-липні неодноразово літав одинокий птах над р. Тетерів у південно-західній частині м. Житомир. 19.07.2012 р. спостерігали лелеку, який 15 хв., невисоко, кружляв над центральною частиною Житомира, і пролетів далі до долин річок Кам'янка і Тетерів. За повідомленням жителя с. Лука у серпні 2014 р.

в долині р. Гуйва він два дні підготовував рибою молодого чорного лелеку. Птах обережно підходив до рибалки, підбирав запропоновану рибу. Лелека був з кільцями: одне алюмінієве з написом Естонія А (далі нерозбірливо), друге на лівій нозі пластмасове, біле з номером 1146.

У Ємільчинському р-ні на риборозплідному ставку с. Рясне 07.06.1995 р. виявлено лелеку, який полював на рибу за 80 м до найближчої садиби. 08.08.1996 р. біля смт Бараші птах був у полі, менш ніж за 100 м від автомобільної дороги. 07.05.2006 р. лелеку бачили біля садиб с. Горбове. Там таки влітку 2009 р. до ставка біля крайнього будинку неодноразово прилітали два лелеки з урочища Чмілівська дача. 06-07.10.2012 р. реєстрували виліт однієї особини з лісу до околиць цього села, де птах перебував більшу частину дня і знову повертався до лісу.

Подібне зареєстровано 17.07.1995 р. в Червоноармійському р-ні, на ставку поруч с. Чернявка. В Черняхівському р-ні біля смт Черняхів 03.09.2003 р. теж один лелека був серед поля, неподалік автотраси з інтенсивним рухом. 09.08.2007 р. у Богунському л-ві, кв. 18 лісник повідомив, що лелеки з описаного поселення впродовж літа інколи навідувались до його кордону на луку, підпускали до себе на відстань близько 30 м.

Восени 2003 р. одного птаха неодноразово реєстрували серед городини крайніх садиб с. Більківці Коростишівського р-ну. Можливо лелека був хворий, подальша його доля невідома (І.М. Полюшкевич, особ. повід.). Впродовж 2005-09 рр. лісники реєстрували лелек на ставках прилеглих до садиби лісгоспу та на р. Тетерів у межах м. Коростишева. В 2012 р. серед мілководдя р. Тетерів, у межах цього міста одну особину зареєстрував О.О. Оролов.

На територіях постраждалих від чорнобильської катастрофи, зокрема Народицькому р-ні, 03.05.2000 р. обліковано поодиноких лелек у відселених селах Довгий Ліс і Омельники. 10.09.2006 р. у Давидківському л-ві у кв. 50, описуючи гніздівлю, де поруч була лісосіка, мешканці с. Давидки повідомили, що протягом рубання лелеки прилітали до ділянки, сиділи на повалених деревах. Інші територіальні особини влітку прилітали з долини р. Ослів, ближче до смт Народичі, інколи полювали разом з білими лелеками. На початку вересня 2006 р. птахів реєстрували поруч с. Ліплянщина.

В межах Овруцького р-ну у відселеному с. Грязіва, 14.09.2006 р. описано стару гніздівлю білих лелек, де за повідомленням лісників Ситовецького л-ва у 2005 р. на ньому гніздилися чорні лелеки. Варто зазначити, що у Поліському р-ні, Київської обл., північно-східніше с. Мартиновичі лісова охорона зареєструвала гніздування чорних лелек на даху старої хати у відселеному хуторі. Також у Овруцькому р-ні в 2005 р. птахи неодноразово перебували поруч сіл Полохочів і Дивошин, досить часто кружляли над цими селами. 13.09.2006 р. описано гніздо у Ігнатпільському л-ві у кв. 10, на розлогій сосні, що росла на колишньому хуторі. Мешканці с. Білокамінка стверджують, що чисельність чорних лелек збільшилась і птахи відносно часто трапляються біля села. Лелеки не полохались, коли люди неподалік проїздили на підводах. Того ж року, за повідомленням рибалок с. Заріччя, в межах села на стави часто прилітав один птах. Подібні реєстрації були біля с. Колесники та смт Словечне.

Також у Радомишльському р-ні, впродовж 2004-06 рр. на ставок до с. Пилиповичі щороку прилітали 2-3 особини.

В Малинському р-ні в Українківському л-ві у кв. 62 у 2006 р. серед будівельного матеріалу гнізда лелек виявлено кольорові поліетиленові пакети. Часто лелеки траплялися на території щебеневого заводу і на відстійниках м. Малин. У 2005 р. до городів с. Добринь Володарськ-Волинського р-ну інколи навідувались дорослі особини з виводком. Також впродовж гніздового періоду 2006 р. птахів реєстрували на ставках с. Літки Лугинського р-ну. 20-26.09.2006 р. лелека перебував близько до с. Вербівка Олевського р-ну. Цей вид віднесено до складу наземних хребетних міста Новограда-Волинського, що час від часу з'являється в екотопах міста [22].

Нині чорний лелека гніздиться у межах 19 адміністративних районів Житомирщини, ще у 4 південних районах реєстрували територіальні пари. Аналізуючи отримані дані під час інвентаризації гнізд у 2006-08 роках [10, 24], результатів власних досліджень у попередні і наступні роки є підстави оцінювати чисельність лелеки чорного в Житомирській обл. орієнтовно 250-270 гніздових пар, що становить близько 2,6 пари/100 км² залісеної території. Наближена чисельність по адміністративних районах така (пари): Олевський – 25; Овруцький – 30; Народицький – 20; Новоград-Волинський – 25; Ємільчинський – 20; Лугинський – 15; Коростенський – 15; Малинський – 10; Баранівський – 15; Червоноармійський – 15; Володар-Волинський – 6; Радомишльський – 10; Романівський – 10; Житомирський – 15; Черняхівський – 4; Коростишівський – 16; Бердичівський – 3; Андрушівський – 2; Чуднівський – 4. Та у районах з прогнозованим гніздуванням: Брусилівський – 2; Любарський – 2; Попільнянський – 2; Ружинський – 1.

Висновки

Таким чином, багаторічні дослідження чорного лелеки на Житомирщині здійснювали переважно в умовах Поліського природного заповідника і на південній межі Лісової зони. В період весняної міграції приліт птахів відбувається зазвичай у першій декаді квітня. Випадки поступового звикання виду до антропогенного впливу реєстрували продовж понад двох десятиліть, насамперед прояви синантропізації відбуваються на територіях з більшою щільністю населених пунктів та інтенсивним господарюванням.

1. Весельський М.Ф. До поширення чорного лелеки в Житомирській області // Беркут. – 1995. – Т. 4, вип. 1-2. – С. 101-102.
2. Бумар Г.В. Щодо вивчення популяцій окремих рідкісних видів птахів на території Поліського заповідника // Мат-ли Всеукр. зоол. конф. "Зоологічні дослідження в Україні на межі тисячоліть". – Кривий Ріг, 2001. – С. 133-135.
3. Бумар Г.В. Орнітофауна Поліського природного заповідника // Роль природно-заповідних територій у підтриманні біорізноманіття. – Канів, 2003. – С. 196-197.
4. Головач О.Ф., Серебряков В.В., Грищенко В.Н. Распространение и численность черного аиста на Украине // Всесоюз. сов. по проблеме кадастра и учета животного мира. – Уфа, 1989. – Ч. III. – С. 59-61.

5. Головач О.Ф. Грищенко В.Н., Серебряков В.В. Современная численность, распространение и миграции черного аиста на Украине // Аисты: распространение, экология, охрана. – Минск: Наука і техніка, 1992. – С. 191-203.
6. Горбань И.М. Изученность и попытки оценок численности черного аиста на Украине // Аисты: распространение, экология, охрана. – Минск: Наука і техніка, 1992. – С. 186-194.
7. Грищенко В.М., Головач О.Ф., Серебряков В.В., Скільський І.В., Савчук О.В. Підсумки проведення "Року чорного лелеки" в Україні // Чорний лелека в Україні. – Чернівці, 1992. – С. 1-16.
8. Грищенко В.Н. Динамика численности и ареала черного аиста в Европе // Беркут. – 1994. – Т. 3, вип.2 – С. 91-95.
9. Грищенко В.М. Про статус чорного лелеки в Україні // Мат-ли 1-ї конф. молодих орнітологів України. – Чернівці, 1994. – С. 18-20.
10. Дзюбенко Н.В., Бокотей А.А., Бучко В.В., Весельський М.Ф., Кратюк О.Л., Кузьменко Ю.В., Панчук О.С., Скільський І.В., Федун О.М., Химин М.В. Інвентаризація гнізд чорного лелеки *Ciconia nigra* (L.) в Україні // Troglodytes. Праці ЗУОТ, 2011. – Вип. 2. – С. 9-18.
11. Домашевський С.В. Спостереження у 1992-2006 рр. деяких видів птахів занесених до Червоної книги України // Знахідки тварин Червоної книги України. – Київ, 2008а. – С. 76-83.
12. Домашевський С.В. Орнітофауна рыбообразного комплекса "Крымск" // Авіфауна України. – 2008б. – Вип. 4. – С. 49-58.
13. Жежерін В.П. Про деякі зміни в орнітофауні Українського Полісся у зв'язку з докорінним перетворенням його природи // Зб. праць Зоол. музею АН УРСР. – 1973. – № 35. – С. 68-71.
14. Жила С.Н. Распространение черного аиста на Украине // Вестн. зоол. – 1990. – № 4. – С. 79-80.
15. Жила С.Н. Распространение черного аиста на Украине // Аисты: распространение, экология, охрана. – Минск: Наука і техніка, 1992. – С. 194-197.
16. Жила С.М. Причини скорочення чисельності та охорона чорного лелеки на півночі Житомирщини // Беркут. – 1994. – Т. 3, вип. 1. – С. 52-53.
17. Жила С.М. Сучасний стан популяцій рідкісних видів птахів Поліського заповідника // Проблеми вивчення та охорона птахів. Мат-ли VI наради орнітологів Західної України. – Львів-Чернівці, 1995. – С. 57-58.
18. Жила С.М. Долина р. Уж ІВА 302 // ІВА території України: території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів. – К.: СофтАРТ, 1999. – С. 114-115.
19. Жила С.М., Зеніна І.М. Хребетні Поліського заповідника // Поліському природному заповіднику – 30 років. – Житомир, 1999. – Вип. 1. – С. 62-72.
20. Кістяківський О.Б. Фауна промислових птахів Полісся УРСР // Зб. праць Зоол. музею. – Київ, 1952. – № 25. – С. 11-33.
21. Лесничий В.В. Современное состояние и динамика орнитофауны болот Украинского Полесья / В.В. Лесничий // Автореф. дисс. ... на соиск. учен. степени канд. биол. наук. – Киев, 1982. – С. 25.
22. Матвійчик В.М. Хребетні тварини екосистеми міста Новоград-Волинського в аспекті їх природоохоронного статусу // Мат-ли міжнар. наук.-красн. конф. "Звягель – Новоград-Волинський: від сивої давнини до сьогодення". – Житомир, 2007. – Т. I. – С. 336-342.
23. Мелега О. Коростишівське лісомисливське господарство ІВА 188. Новоград-Волинське лісомисливське господарство ІВА 242. Ушомирське лісомисливське господарство ІВА 241. Радомишльське лісомисливське господарство ІВА 55 // ІВА території України:

- території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів. – К.: СофтАРТ, 1999. – С 104-113.
24. Панчук О.С., Серебряков В.В. Сучасний стан чисельності та деякі особливості гніздової біології чорного лелеки в західній частині Житомирського Полісся // Заповідна справа в Україні, 2010. – Т. 16, вип. 1. – С.55-60.
 25. Пекло А.М. Каталог коллекций Зоологического музея ННПМ НАН Украины. – Киев, 2003. – Вып. 1. Птицы. – С. 31.
 26. Полюшкевич І.М. Матеріали по фенології міграцій птахів у Коростишівському районі Житомирської області // Авіфауна України. – 1998. – Вип. 1. – С.62-74.
 27. Полюшкевич І.М. Спостереження деяких рідкісних видів птахів у Коростишівському районі Житомирської області у 1999 р. // Беркут. – 1999. – Т. 8, вип. 2. – С. 227.
 28. Полюшкевич І.М. Спостереження деяких рідкісних видів птахів у Коростишівському районі Житомирської області у 2005 р. // Знахідки тварин Червоної книги України. – Київ, 2008. – С. 274-275.
 29. Стадниченко А.П., Вискушенко А.П., Гарбар О.В. та ін. Рідкісні і зникаючі види тварин Житомирщини. – Житомир: Волинь, 2003. – 176 с.
 30. Скороход В. Замітки про фауну Волині // Зап. Волин. ін-ту народ. освіти ім. Івана Франка. Рік 1926-1927. – Житомир, 1927. – С. 131-148.
 31. Статистичний щорічник Житомирської області за 2014 рік. – Житомир, 2015. – 467 с.
 32. Хлебешко В.Н., Цицюра В.К. Фенология гнездования птиц северо-востока Житомирского Полесья. – Житомир, 1993. – 37 с.
 33. Хлебешко В.М., Цицюра В.К. Строки весняного прильоту птахів в околицях Овруча у 1975-1992 рр. // Авіфауна України. – 1998. – Вип. 1. – С. 56-61.
 34. Цемш І.О. Орнітологічні спостереження на Волині в 1932 році // Наук. зап. Київ. держ. ун-ту. – Київ, 1936. – Т. II, вип. II. – С. 375-384.
 35. Цицюра В.К. Орнітологічні спостереження у Володарсько-Волинському районі Житомирської області (порівняння даних 1932 та 1990 рр.) // Урал в мініатюрі (природні багатства Житомирщини, їх вивчення та перспективи використання). – Житомир, 1996. – С. 71-79.
 36. Цицюра В.К., Короткова О.З. Орнітологічні матеріали до проекту Городницького регіонального природного парку // Пріоритети орнітологічних досліджень. – Львів-Кам'янець-Подільський, 2003. – С. 183-186.
 37. Червона книга України. Тваринний світ. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 600 с.
 38. Яремченко О.А., Шейгас И.Н. О современном состоянии редких видов птиц в Полесском заповеднике // Всесоюз. совещ. по проблеме кадастра и учета животного мира. – Уфа, 1989. – Ч. 3. – С. 254-256.

Житомирський обласний краєзнавчий музей, м. Житомир

e-mail: grusvesel@gmail.com

Весельский М.Ф.

Черный аист на Житомирщине

Первоисточники о черном аисте на Житомирщине известны с начала XX в. С 1980-х годов продолжают многолетние исследования преимущественно в Полесском природном заповеднике и на южной границе Лесной зоны. Прилет птиц происходит обычно в первой декаде апреля. Средняя многолетняя дата прилета 7 апреля. В течение десятилетий зарегистрированы случаи постепенного привыкания вида к антропогенному воздействию и

проявлениям синантропизации. 11% регистраций птиц состоялись в ближайших окрестностях населенных пунктов, иногда непосредственно в их пределах. Гнездования аистов обнаружены в 19 административных районах области, еще в 4 районах юга Житомирщины регистрировали территориальные пары, некоторые из которых, вероятно, были гнездовыми. Ориентировочная численность черного аиста в Житомирской области составляет 250-270 гнездящихся пар, или же около 2,6 пары на 100 км² залесенной территории.

Ключевые слова: *черный аист, история исследований, весенняя миграция, поведение, численность, Житомирская область.*

Veselskiy M.F.

Black Stork in Zhytomyr region

The first data about the Black Stork in this field are known from the early 20-th century. Since 1980 multi ongoing research mainly in Polissya Nature Reserve and south of the forest zone. Arrival of birds takes place mainly in the first week of April. The average long-term arrival date – April 7. More than two decades of recorded cases of gradual habituation to human impact type and characteristics synanthropization. 11% of bird registrations took place in the immediate vicinity of settlements, sometimes directly to their limits. Nesting of storks found in 19 administrative districts, even in 4 areas south edge of the territorial pairs were recorded, some of which were probably breeding. The estimated number of Black Storks in the Zhytomyr region 250-270 breeding pairs, which is about 2.6 pairs/100 km² forested area.

Key words: *Black Stork, history research, spring migration, behavior, population size, Zhytomyr region.*

ЗМІСТ	СОДЕРЖАНИЕ	CONTENTS
Програма охорони чорного лелеки * Программа охраны черного аиста * Black Stork Conservation Programme		
Бокотей А.А. Дослідження та охорона чорного лелеки <i>Ciconia nigra</i> L. в Україні: 2005-2016 роки		3
• Исследования и охрана черного аиста <i>Ciconia nigra</i> L. в Украине: 2005-2016 годы • Study and conservation of Black Stork <i>Ciconia nigra</i> L. in Ukraine: 2005-2016		
Андрющенко Ю.О., Попенко В.М. Чорний лелека на півдні лівобережної України		11
• О встречах черного аиста на юге Левобережной Украины • On the Black Stork records in the south of Left-bank Ukraine		
Bokotey A., Strus Iu., Dzubenko N. Nesting habitats of Black Stork (<i>Ciconia nigra</i> L.) in Ukrainian forest zone (Polissia) revealed by an overlay analysis in GIS ...		23
• Гніздові біотопи чорного лелеки (<i>Ciconia nigra</i> L.) в лісовій зоні України (Полісся) за результатами оверлейного аналізу в ГІС • Гнездовые биотопы черного аиста (<i>Ciconia nigra</i> L.) в лесной зоне Украины (Полесье) по результатам оверлейного анализа в ГИС		
Весельський М.Ф. Чорний лелека на Житомирщині		33
• Черный аист на Житомирщине • Black Stork in Zhytomyr region		
Грищенко В.М. Фенологія міграцій чорного лелеки в Україні у 1976-2016 роках ...		43
• Фенология миграций черного аиста в Украине в 1976-2016 годах • Phenology of migrations of the Black Stork in Ukraine in 1976-2016		
Дмитренко М.Г., Пакуль П.А. История изучения черного аиста в Беларуси		57
• Історія вивчення чорного лелеки в Білорусі • History of Black Stork study in Belarus		
Редінов К.О., Петрович З.О. Чорний лелека у Миколаївській області		10
• Черный аист в Николаевской области • Black Stork in Mykolayiv oblast		
Strus Iu., Bokotey A., Dzubenko N. Detection of forest loss on Black Stork (<i>Ciconia nigra</i> L.) breeding sites in the Rivne region (Polissia) by a GIS analysis		75
• Виявлення втрати лісу на гніздових ділянках чорного лелеки (<i>Ciconia nigra</i> L.) в Рівненській області (Полісся) за допомогою ГІС аналізу • Выявление потерь леса на гнездовых участках черного аиста (<i>Ciconia nigra</i> L.) в Ровенской области (Полесье) с помощью ГИС анализа		
Химин М.В. Лелека чорний <i>Ciconia nigra</i> (Linnaeus, 1758) у Волинській області: історія та результати досліджень		81
• Черный аист <i>Ciconia nigra</i> (Linnaeus, 1758) в Волинской области: история и результаты исследований • The Black stork <i>Ciconia nigra</i> (Linnaeus, 1758) on the territory of the Volyn administrative region: history of researches and its results		

Музеологія * Музеология * Museology

ICOM Кодекс етики для природничих музеїв	91
• ICOM Кодекс етики для естествонаучных музеев • ICOM Code of Ethics for Natural Historical Museums	
Інструкція з організації обліку, зберігання та використання зібрання музею природничого профілю (зразок)	99
• Инструкция по организации учета, хранения и использования собрания музея естествонаучного профиля (образец) • Instructions for accounting, storage, and use a collection Natural History Museum (sample)	
Дяків Х.І., Данилюк К.М. Сучасні напрями розвитку зовнішньої наукової комунікації природничих музеїв	111
• Современные направления развития внешней научной коммуникации естествонаучных музеев • Modern directions of development of external scientific communication of natural historical museums	
Коновалова І.Б., Савицька А.Г., Середюк Г.В. Розробка і впровадження педагогічних сценаріїв за природничим спрямуванням для учнів молодшого шкільного віку	117
• Разработка и внедрение педагогических сценариев по естествонаучному направлению для учеников младшего школьного возраста • Elaboration and application of pedagogical scenarios in studying nature by junior schoolchildren	
Скирпан М.В. Перевизначення "світлич лунів" (Circus) з орнітологічної колекції ДПМ НАН України	125
• Переопределение "светлых луней" (Circus) из орнитологической коллекции ГПМ НАН Украины • Reidentification of "Ring-tailed Harrier" (Circus) from ornithological collection of the State Museum of Natural History	

Екологія * Экология * Ecology

Дмитраш-Вацеба І.І. Моделювання змін раритетного фіторізноманіття лучних степів Південного Опілля під впливом антропогенних чинників	133
• Моделирование изменений раритетного фиторазнообразия луговых степей Южного Ополья под влиянием антропогенных факторов • Modelling of rare plant species diversity changes by anthropogenic factors in meadow steppes of the Southern Opillya	
Бублик Я.Ю., Климишин О.С. Аналіз ксилотрофної аскомікобіоти (Ascomycota) об'єктів ПЗФ Українських Карпат	143
• Анализ ксилотрофной аскомикобиоты (Ascomycota) объектов ПЗФ Украинских Карпат • Analysis xylophilic ascomycetous fungi (Ascomycota) of protected areas Ukrainian Carpathians	

Бублик Я.Ю. Екологічні групи ранньовесняних аскомікотів (Ascomycota) НПП "Сколівські Бескиди"	153
• Экологические группы ранневесенних аскомикот (Ascomycota) НПП "Сколевские Бескиды" • Ecological groups of the early spring ascomycetous fungi (Ascomycota) from "Skolivski Beskydy" NNP	
Кабаль М.В., Глеб Р.Ю. Структура приполонинних ялиників Мармароських гір	165
• Структура приполонинных ельников Мармарошских гор • Structure of the pre-alpine meadow spruce forests of Marmaros mountains	
Яворницька О.В., Чернобай Ю.М. Вивчення сукцесій ґрунтової мезофауни як спосіб моніторингу антропогенної фрагментації середовища	175
• Изучение сукцессий почвенной мезофауны как способ мониторинга антропогенной фрагментации среды • Studying about soil mesofauna succession as a way of monitoring anthropogenic habitat fragmentation	
Ґрунтознавство * Почвоведение * Pedology	
Партика Т.В., Гамкало З.Г. Водоекстрагована органічна речовина за профілем мінеральних та органічних ґрунтів Верхньодністерської алювіальної рівнини	181
• Водоекстрагируемое органическое вещество по профилю минеральных и органических почв Верхнеднестровской аллювиальной равнины • Water-extractable organic matter in the profile of mineral and organic soils of Upperdnister alluvial plane	
Вовк О.Б., Орлов О.Л. Динаміка процесів ґрунтоутворення на техногенних субстратах гідровідвалу Яворівського ДГХП "Сірка"	191
• Динамика процессов почвообразования на техногенных субстратах гидротоотвала Яворовского ГГХП "Сирка" • The soil formation process dynamics on technogenic substrates of the hydraulic mine dump of Yavorivski SMCE "Sirka"	
Перець Х.П. Історія гідромеліорації Верхньодністерської алювіальної рівнини у контексті дослідження антропогенної фрагментації ґрунтового покриву регіону	203
• История гидромелиорации Верхнеднестровской аллювиальной равнины в контексте исследования антропогенной фрагментации почвенного покрова региона • History of water reclamation of the Upper Dniester alluvial plain in the context of studying anthropogenic fragmentation of soil cover of the region	
Бедернічек Т.Ю. Біогеохімія орнітогенних ґрунтів прибережної Антарктики	213
• Биогеохимия орнитогенных почв Прибрежной Антарктики • Biogeochemistry of ornithogenic soils in Coastal Antarctica	
Хроніка * Хроника * Current issues	
Вовк О.Б. Про діяльність Державного природознавчого музею НАН України у 2016 році	219
Правила для авторів	221

Національна академія наук України
Державний природознавчий музей

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ДЕРЖАВНОГО ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

Випуск 33

Proceedings of the State Natural History Museum
Научные записки Государственного природоведческого музея

Українською, англійською та російською мовами

Головний редактор Ю.М. Чернобай

Комп'ютерний дизайн і верстка О.С. Климишин, Т.М. Щербаченко

Технічний редактор О.С. Климишин

Адреса редакції:
79008 Львів, вул. Театральна, 18
Державний природознавчий музей НАН України
телефон / факс: (032) 235-69-17
e-mail: editorship@smnh.org
<http://science.smnh.org>

Формат 70×100/16. Обл.-вид. арк. 18,36. Наклад 150 прим.

Виготовлення оригінал-макету здійснено в Лабораторії природничої музеології
Державного природознавчого музею НАН України.
Друк ТзОВ «Простір М». 7900 Львів, вул. Чайковського, 8.